

רוב יושביה עליה

האם בניין המקדש תלוי בישיבת רוב ישראל על אדמתם?

ספר החינוך

החינוך - בניין המקדש נוהג רק כשרוב ישראל על אדמתו

בספר החינוך (מצוה צ"ה, מצות בניין בית הבחירה) כתב:

מצות בניין בית הבחירה - לבנות בית לשם ה', כלומר שנהיה מקריבים שם קרבנותינו אליו, ושם תהיה העליה לרגל וקיוּבוץ כל ישראל בכל שנה, שנאמר (שמות כה, ה) 'ועשו לי מקדש'.
... ונוהגת מצוה זו בזמן שרוב ישראל על אדמתו. וזו מן המצוות שאינן מוטלות על היחיד, כי אם על הצבור כולו.

ולפי דברי בעל החינוך, אין מצוה לבנות את בית המקדש בימינו, הואיל ועדיין לא זכינו שרוב ישראל ישבו על אדמת הקודש.

דברי החינוך הם דעת יחיד, ומקור דבריו לא נודע

ואולם, תנאי זה אינו מוזכר ע"י אף אחד מרבותינו הראשונים, ודעת החינוך בזה היא דעת יחיד. וגם מקור דבריו לוט בערפל, שכן בדברי חז"ל לא מצינו לכאורה שום רמז לתנאי זה.

הרנ"צ פרידמן - הוכחה לדברי החינוך מהסוגיה בשבועות

ובשו"ת משנה הלכות (חלק ה', סימן ש"ה) הביא שהרב נתן צבי פרידמן הציע שאולי מקור דבריו הוא מסוגיית הגמרא בשבועות (יד-טו.). דבמשנה שם (יד.) אמרו:

אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא, ואורים ותומים, וסנהדרין של שבעים ואחד, ובשתי תודות ובשיר, ובית דין מהלכין ושתי תודות אחריהן, וכל ישראל אחריהם... וכל שלא נעשית בכל אלו, הנכנס לשם אין חייב עליה.

וביררה הגמרא:

מנא הני מילי? - אמר רב שימי בר חייא: דאמר קרא 'ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו, וכן תעשו' - לדורות.

ופירש רש"י:

מנא הני מילי - דבעינן כל הני לתוספת עזרה.
וכן תעשו - קרא יתירא למידרש לדורות, ובימי משה דהוא מלך ונביא ואחיו כהן גדול ואורים ותומים ושבעים זקנים.

והבין הרב פרידמן שאולי מכאן למד בעל החינוך, שבניין המקדש צריך להיות דוקא כשרוב ישראל על אדמתן.

קשיים רבים בהוכחה הנ"ל

ואולם קשה להבין את הוכחתו, שהרי בימי משכן-משה לא היו ישראל כלל על אדמתם, וכולם-כולם היו עדיין מחוץ לאדמתם, ואדרבא אם היינו משווים את דיני בניית המקדש לדיני בניית המשכן היה לנו ללמוד שאין צורך כלל בהיות ישראל עומדים על אדמתם.

ועוד, שבודאי לא ניתן ללמוד מסוגיה זו להשוות את כל דיני המשכן לדיני המקדש, וברור שישנם הבדלים מסויימים ביניהם. והמשנה והגמרא הישוו רק את ההלכות הקשורות לתוספת על העזרה, ולא ניתן ללמוד משם לשאר עניינים. ואדרבא, מדלא אמרה המשנה שאחד התנאים להוספה על העיר ועל העזרות הוא שיהיו רוב ישראל על אדמתן, משמע שאין תנאי זה הכרחי. ומה שנקטה בלשון: "וכל ישראל אחריהם", ברור שאין הכוונה שכל ישראל חייבים ללכת אחרי בית הדין, ואף לא רובם ככולם, אלא הכוונה היא שכל ישראל הנוכחים במעמד ההוספה על העיר ילכו אחר בית הדין, וזה פשוט.

משנה הלכות - מקור דברי החינוך מהספרי

וגם הרב המחבר בעל "משנה הלכות" לא הסכים שזהו מקור דברי בעל החינוך, והציע מקור אחר לדבריו. להבנתו, "החינוך" למד כן מדברי הספרי המפורסמים (דברים.טו, ט), ששלוש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ: למנות להם מלך, לבנות להם בית הבחירה, ולהכרית זרעו של עמלק, ומכאן יש ללמוד שמצות בניין המקדש נוהגת רק בזמן שעם ישראל שרוי על אדמתו.

הנה מקור דברי החנוך הם מספרי, שאמרו בספרי שלש מצות נצטוו ישראל בעת כניסתן לארץ, למנות להם מלך ולבנות להם בית הבחירה ולהכרית זרעו של עמלק, ועיין רמב"ם ספר המצוות מצוה כ' ובהל' בית הבחירה פ"א ובכס"מ שם. וכיון שמצות מינוי המלך אינו אלא בזמן שישראל על אדמתן, סבירא ליה דהכי נמי מצות בניין ביהמ"ק, ודברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר.

לדעת החינוך דברי הספרי הינם לדורות ולעיכובא

ואמנם במאמר "מקדש ומלכות" הבאנו שלדעת הסמ"ג דברי הספרי בענין סדר המצוות נאמרו רק לגבי בית המקדש הראשון, ולדעת הרמב"ם סדר הדברים הנ"ל הוא רק למצוה מן המובחר ולא לעיכובא. וגם בנידוננו יש לומר כן בדעתם. אך מדברי החינוך בענין מצות מינוי מלך יש ללמוד שהבין שדברי הספרי שייכים גם לגבי בית שני ושלישי, והם לעיכובא. שכן כתב (מצוה תצ"ז):

ונוהגת בזמן שישראל על אדמתן, וכמו שאמרו זכרונם לברכה: שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, למנות עליהן מלך, ולבנות בית הבחירה, ולהכרית זרעו של עמלק.

וכשם שהבין שמינוי המלך נוהג רק בזמן שישראל על אדמתן, כך מצות בניין בית הבחירה נוהגת רק בזמן שהם על אדמתן (ורובם ככולם). וכן סיים המשנה הלכות:

וכן כתב להדיא החנוך מצוה תצ"ז, וזו לשונו: ונוהגת בזמן שישראל על אדמתן, וכמו שאמרו ז"ל ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ למנות להם מלך ולבנות בית הבחירה ולהכרית זרעו של עמלק ע"ש, והרי שכתב מפורש מספרי הנ"ל דהני ג' מצות נוהגים בזמן שישראל על אדמתן דוקא. ומה שכתב כאן רוב ישראל, דרובו ככולו בכל מקום, ופשוט.

בית שני נבנה כשרוב ישראל לא היו על אדמתן

ואולם לכאורה דברי החינוך צריכים עיון גדול, שהרי אנו יודעים שבית המקדש השני נבנה בשעה שרוב בני הגולה היו עדיין בגלות, ולא היו רוב ישראל על אדמתן, ומוכח שתנאי זה אינו מעכב את בניין המקדש.

וכבר היקשה כן ר' יהושע מקוטנא, בעל ה"ישועות מלכו" (ליקוטי תורה, פרשת תרומה):

בספר החינוך כתב דמצות בניין המקדש היא רק בזמן שרוב ישראל יושבין על אדמתם, ולכאורה בימי שבי הגולה דכל הקהל היה רק ארבע רבוא, האיך בנו בית המקדש?

בימי ר"י בן חנניה רצו לבנות המקדש, למרות שרוב ישראל לא היו על אדמתם

ולקושיה זו יש לצרף גם את העובדה הידועה שבימי ר' יהושע בן חנניה, לאחר חורבן הבית השני ותחילת הגלות הנוראה, ביקשו ישראל לבנות את המקדש השלישי, ונמנעו מזה רק משום שהמלך חייבם לשנות ממידות המקדש¹⁵. ושוב מוכח שתנאי זה דרוב ישראל על אדמתן אינו מעכב את בניין המקדש.

ישועות מלכו - מי שבוחר להשאר בגלות אינו עולה לחשבון

וחידש הגאון מקוטנא, שכיון שהיה ביד כל יושבי הגלות לעלות (בעקבות הצהרת כורש), והם מעצמם נמנעו ולא רצו לעלות, נטלו העולים את כוחם, ונחשב הדבר שרוב ישראל שרויים על אדמתם. ובלשונו:

ואפשר, כמו שאמרו חז"ל בחגיגה זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן, אם כן הכא נמי כיון שהיה בידי כולם לעלות ולא רצו, נטלו העולים כח וזכות הנשואים, ולהם היה הכח והזכות מרוב ישראל, ומקרי רוב ישראל על אדמתם.

לדבריו - בימינו נחשב שרוב ישראל על אדמתן

ולפי דבריו ברור שגם בימינו, שכמעט כל יהודי רשאי לעזוב את מקומו בגלות ולעלות להתיישב בארץ הקודש, שכיית החמדה, ומי שנשאר בגלות עושה זאת מבחירה חופשית, שחפצה נפשו בלחם הקלוקל של הגלות יותר מההסתופפות בארץ אשר ה' דורש אותה תמיד, וא"כ אין הוא עולה למנין, ונחשב הדבר שרוב ישראל על אדמתן.

15. ודברי המדרש בזה הובאו לעיל, במאמר "מקדש ומלכות". ע"ש.

קשיים בחידושו של הישועות מלכו

ואולם חידוש זה מופלג ביותר. ראשית אין זה מובן מסברא, שהמושג "רוב ישראל על אדמתן" הוא עניין מציאותי - אם ישראל באדמתן או לא, ואינו תלוי בשאלה **מדוע** אינן על אדמתן.

ושנית, לפי דבריו יוצא שיש להתחייב כעת בכל המצוות התלויות ב"רוב יושביה עליה", ובכל המצוות התלויות ב"כל יושביה עליה", כגון מצות היובל (ערכין לב: רמב"ם שמיטה ויובל פ"י ה"ח), דיני תרומות ומעשרות מדאורייתא (רמב"ם, הל' תרומות פ"א הכ"ו), מצות עבד עברי (רמב"ם, הל' עבדים פ"א ה"י), ועוד, שבכולם אין להתחשב במי שיכול לעלות ואינו עולה, ויש להגדיר את המציאות בימינו כ"כל יושביה עליה". וזהו חידוש גדול שלא שמענוהו בפוסקים.

ראיות הישועות מלכו

והרב מקוטנא הביא שני סימוכין לדבריו, שמי שנשאר בגולה מפסיד את חלקו ואינו עולה למנין:

בגמרא בתענית (דכ.) מובא שרק ארבע משמרות עלו מן הגולה, והם נטלו חלקם וחלק חבריהם בעבודת המקדש:

תנו רבנן: ארבעה משמרות עלו מן הגולה, ואלו הן: ידעיה, חרים, פשחור, ואימר. עמדו נביאים שביניהם וחלקום והעמידום על עשרים וארבעה. בללום ונתנום בקלפי, בא ידעיה ונטל חלקו וחלק חבריו - שש. בא חרים ונטל חלקו וחלק חבריו - שש, וכן פשחור, וכן אימר. וכן התנו נביאים שביניהם, שאפילו יהויריב ראש משמרת עולה - לא ידחה ידעיה ממקומו, אלא ידעיה עיקר ויהויריב טפל לו.

בהלכות סנהדרין (פ"ד ה"א) כתב הרמב"ם שהסכמת רוב חכמי ישראל מועילה לענין הסמיכה, ואין משגיחין בחכמי חו"ל. ובלשונו:

נראין לי הדברים שאם הסכימו **כל החכמים שבארץ ישראל** למנות דינים ולסמוך אותם הרי אלו סמוכים ויש להן לדון דיני קנסות ויש להן לסמוך לאחרים... והדבר צריך הכרע¹⁶.

---

16. וכתב הרב מקוטנא: "ומה שהניח (הרמב"ם) הדבר בספק, שכתב והדבר צריך הכרע, מטעם, דאולי בזה"ז שאין בידי חכמי חו"ל לעלות, אין כל הכח בידי חכמי ארץ ישראל".

דחיית הראיות

אולם נראה ששני עניינים אלו אינם קשורים לנידונו. בענין משמרות הכהונה ביארו בגמרא שהיה זה תנאי מיוחד של הנביאים שביניהם שקנסו את הכהנים שלא עלו, ליטול מהם את הזכות לעבוד בבית המקדש. ולכאורה אי אפשר ללמוד משם לקנוס את כל אנשי חו"ל שלא להימנות בכלל ישראל. ואדרבא, מדהוצרכו להתנות תנאי מיוחד, משמע שבסתמא אין הנשאר בחו"ל מפסיד את חלקו.

וגם ענין הסמיכה אינו קשור לנידונו. דמלבד שהרמב"ם לא הכריע בדבר¹⁷, הלא הטעם שאין מתחשבים בזה בחכמי חו"ל הוא לא משום שקונסים אותם על שלא עלו לארץ, אלא משום שכל דיני סמיכה אינם נוהגים אלא בארץ, וכמבואר בגמרא (סנהדרין יד.) וברמב"ם (הל' סנהדרין פ"ד ה"ד), וממילא לצורך חידוש הסמיכה יש להתחשב רק בהם ולא בחכמי חו"ל.

מלבד זאת, כאמור לעיל, לא שייך לדמות ענין "רוב ישראל על אדמתם" שהוא ענין מציאותי - אם רוב ישראל בארץ או לא, לשאלה אם קונסים את אנשי חו"ל שלא לעבוד במקדש, או שלא מתחשבים בהם לענין הסמיכה, דבנידונו אם רוב ישראל בחו"ל, הרי זו ההגדרה ההלכתית הפשוטה ביותר של "אין רוב ישראל על אדמתם", אפילו אם הם עושים זאת מרצונם החופשי.

אין להביא ראיה מגדר "קהל"

מטעם זה גם אין לדמות את ההגדרה של "רוב ישראל על אדמתם" להגדרת המושג "קהל ישראל", שלגביו כתב הרמב"ם (הל' שגגות פ"ג ה"ב): "שאין קרוי קהל אלא בני ארץ ישראל", ומקורו מן הגמרא בהוריות (ג.), ומן המקרא בספר מלכים (מ"א ח. סה.).

והחילוק הוא בתרתי: ראשית, לענין המושג 'קהל' יש לימוד מפורש מן המקרא, ש"הני הוא דאיקרי קהל, אבל הנך לא איקרי קהל", מה שלא מצאנו לגבי רוב יושביה עליה. שנית, המושג "קהל" הוא מושג הלכתי-הגדרתי, וניתן לומר שכל מי שנשאר בחו"ל אינו מוגדר כ"קהל ישראל", מפני שאינו יושב במקומה הטבעי של האומה. אולם המושג "רוב יושביה עליה" או "רוב ישראל על אדמתן" הוא מושג טכני-מציאותי, ולא שייך לומר שאם רוב בני ישראל אינם בארץ מפני

---

17. ובפשט הדברים משמע שאין זה מטעמו של הישועות מלכו (בהערה לעיל), אלא משום חידושו הגדול של הרמב"ם שגם חכמים שאינם סמוכים איש מפי איש, יכולים לחדש את הסמיכה.

בחירתם, הם לא יעלו לחשבון ונגדיר את המציאות כ"רוב ישראל על אדמתן",
דסוף סוף הם אינם עליה.

צי"א - החינוך סבר כהרמב"ן שבבית שני היו רוב ישראל בארץ

והציץ אליעזר (חלק י', סימן ה', אות ז') ניסה ליישב באופן אחר, ולומר שהחינוך סבר
דבאמת בזמן בית שני היו רוב ישראל יושבים על אדמתם, וכדעת הרמב"ן:

ועולה בדעתי ליישב לכאורה קושית הישועות מלכו בפשוטו, ולומר דהחינוך
סבר בזה כשיטת הרמב"ן בחידושו ריש מגילה, דסבירא ליה דאמנם כן, ברשיון
כורש עלו ישראל לארץ, ואנשי כנסת הגדולה עם רוב ישראל בארץ היו, ושוב לא
עלו מהם אלא מעטים עם עזרא וכו' עיי"ש באריכות¹⁸. וא"כ אפשר לומר שגם
הבעל החינוך ז"ל סבר נמי כן, שכבר היו שם רוב ישראל, ויורדת איפוא קושית
הישועות מלכו מאליה. ואעפ"י שהר"ן על הרי"ף במגילה שם מאריך להקשות
ולסתור שיטת הרמב"ן ז"ל בזה, והקושיות חזקות המה ואפשר עוד להוסיף
עליהם, אבל זה לא משנה, ושיטת הרמב"ן היא שיטה, כמובן.

החינוך כתב שבימי עזרא רק מיעוט ישראל היו בארץ

ואולם, מלבד הקושיות החזקות של הר"ן¹⁹, הוכיח הציץ אליעזר שבעל החינוך
לא סבר כהרמב"ן, שכן במצוה תק"ז העתיק דברי הרמב"ם (וסבר כמותם) שבימי
עזרא הייתה רק "ביאת מקצתם", ומבואר שלא סבר שרוב ישראל היו בארץ
בימי עזרא, וכלשונו:

ונוהגת מצות התרומה, גם מצות המעשרות, מן התורה בארץ ישראל ובזמן
שישראל שם, וכן כתב הרמב"ם ז"ל... התרומה בזמן הזה אפילו במקום שהחזיקו
עולי בבל, ואפילו בימי עזרא אינה מן התורה אלא מדבריהם, שאין לך תרומה
של תורה אלא בארץ ישראל ובזמן שהיו שם כל ישראל, שנאמר כי תבאו, ביאת
כולכם כשהיו בירושה ראשונה, וכמו שהם עתידים לחזור בירושה שלישית, ולא
כשהיו בירושה **בימי עזרא שהייתה ביאת מקצתכם**... אני דברי הרמב"ם ז"ל
אשים בין עיני ומבורו אשאב.

---

18. וזו לשון הרמב"ן (מגילה ב.): "...שהוא דבר ברור שבזמנו של נס זה כבר נפקדו ישראל
ועלו לארץ ברשיון כורש ונתיישבו בעריהם, ואף על פי שאמר המן ישנו עם אחד מפוזר
ומפורד בין העמים, מ"מ אנשי כנסת הגדולה עם רוב ישראל - בארץ היו, ושוב לא עלו
מהם אלא מעטים עם עזרא..."

19. והקושיה המרכזית היא (א: מדפי הרי"ף): "ואילו היו ישראל רובם ועיקרם בארץ, לא
היה המן אומר ישנו עם אחד מפוזר ומפורד וגו'", ו"לפיכך נראה שרוב ישראל היו בחוצה
לארץ מפוזרין מהודו ועד כוש".

שאלת דוד - בית שני נבנה ללא רוב ישראל, בהוראת נביא

הגאון ר' דוד פרידמן מקארלין, בעל שו"ת שאילת דוד, כתב תחילה שבימי בית שני הייתה הוראת נביא מיוחדת לבנות את המקדש למרות שאין רוב ישראל על אדמתם:

עיי' בהרא"ה בספר החינוך בפרשת תרומה שאומר שמצוה זו אינה אלא בזמן שרוב ישראל על אדמתן, ולדבריו צריך לומר ג"כ דהבניין דבית שני היה ע"פ נביא, שהרי בזמן עזרא היו כל העולים רק ארבעים ושניים אלף ושלוש מאות.

אולם במאמרנו "נבואה ומקדש" הארכנו בדבר, והעלינו שגם בענייני המקדש אין הנביא רשאי לחדש דברים נגד ההלכה. ועוד הבאנו שם שחגי הנביא הוכיח את ישראל על שלא בנו את המקדש, ואם היה אסור להם לבנותו מחמת שלא היו רוב ישראל, אין מקום לתוכחתו. ע"ש באריכות רבה. בר מן דין, בימי ר' יהושע בן חנניה ודאי לא הייתה הוראה נבואית, וחוזרת ההוכחה שניתן לבנות את המקדש למרות שרוב ישראל אינם על אדמתם.

שאלת דוד - אין איסור לבנות כשאין רוב ישראל על אדמתן

במאמר 'מקדש ומלכות' הבאנו שה'שאלת דוד' סבר שמצות בניין המקדש צריכה לבוא רק אחרי חידוש מלכות בית דוד (ועיי' שם שהארכנו לדחות דבריו בזה), וגם שם הוקשה עליו מדוע בנו את הבית השני ובימי ריב"ח רצו לבנות את הבית השלישי למרות שלא היה להם מלך, והבאנו שה'שאלת דוד' כתב שאע"פ שעיקר המצוה וחיובה הוא לבנות המקדש רק אחר חידוש המלוכה, מ"מ אין איסור הלכתי להקדים בניינו, ואם יבנו המקדש קודם המלכת מלך מבית דוד, יהיה המקדש קדוש כדינו.

ובשו"ת ציץ אליעזר (שם) ביקש ליישב בזה גם את דברי ספר החינוך הנ"ל, ולומר דסבירא ליה שאע"פ שעיקר המצוה וחיובה הוא לבנות את המקדש בזמן שרוב ישראל על אדמתן, מ"מ אין איסור הלכתי לבנותו כשאין רוב יושביה עליה. ומטעם זה היה מותר לבנות את המקדש בימי בית שני למרות שרק מיעוט ישראל היו בארץ, ומטעם זה ביקשו ישראל לבנות את המקדש השלישי בימי ר"י בן חנניה²⁰.

---

20. הצי"א כתב שהשאלת דוד הסביר כן בדעת בעל החינוך, אך המעיין בדבריו לא ימצא כן בפירוש.

מסקנה - גם לדעת החינוך מותר לבנות את בית המקדש בימינו

ונמצא, שאפילו לדעת בעל החינוך, שהוא היחיד מבין הראשונים שהביא תנאי זה דרוב ישראל על אדמתן, גם הוא מודה שאע"פ שלדאבוננו עדיין אין רוב ישראל מצויים על אדמתם הקדושה, מ"מ אין בכך מניעה מלבנות את בית המקדש השלישי.